

Nyáry Szabó László

Mer' kérdések – Kérdéses „-mer”-ek

BŐSZE PÉTER üzenete ekként hangzott: „Keresem a -mer utótag és összetételeinek magyar megfelelőit. Kérem javaslataidat...”

Szerkesztőségi megjegyzés. Ezt a kérdést a folyóirat 2022/1. számának Szócsiszolás rovatában tárgyaltuk. Ebben megtalálható NYÁRY SZABÓ LÁSZLÓ hozzászólása is. Az alábbiakban hozzászólásának a részletezése olvasható.

MÉR' MER A RÉSZ?

Mér' is „mer” a rész? Talán már a kérdés is merész... De a válasz rendkívül egyszerű!

A(z ó)hellének (ógörögök) nemcsak élőbeszédben, de írásban is megkülönböztették az „e”, azaz „ε” (epszilon) és az „é”, azaz „η” (éta) betűket, amiként a hozzájuk rendelt – éppen a magyaréhoz hasonló – hangokat (is).

Kezdjük hát az idegen „mer”-ünket vagy „mér”-ünket elemezni a gyök(er)énél!

Két görög szó kerülhet ilyen tövel orvosi („egügyi”) látókörünkbe. A testrészként testhezállóbb *mérosz* (μηρός) – amelyet orvosi nyelvünk klasszikusan, módszeresen mellőz –, valamint 'rész' értelemben a tudományágakon átívelő, mindent vivő *merosz* (μέρος) vagy ritkább rokon alakjában *merisz* (μερίς) (7). Megjegyzendő még, hogy ez a 'rész' (a *μέρος*, azaz *merosz*) a 'testrész' jelentésű *μέλος*, azaz *mēlosz* szórokona.

MÉR VAGY MER?

A hellén *merosz* görögül nem „mér” semmit sem! Mért is mérne, elég, ha mer... A *μέρος*, azaz *merosz* szóból a jellegzetes hellén (hím)vég, az „-osz” elhagyásával előáll a *mer-* fő. Ez azért is alapvető, mer' ez a szógyök a „tudományos” szóösszetételekben szókezdő és szóvégző helyzetben is fölbukkan.

A fordítása egyszerűen 'darab' vagy 'rész', bár ez így nem mindig lesz egész. Magyarba fordítását, vagy szebben szólva, „magyarba való átültetését” nyelveink szerkezeti különbségein túl a gyakran (görög-latinból is) erőltetve alkotott alakok nehezítik tovább.

No és mér' rossz a *mērosz*? Nem(csak) rossz, hanem bizony mást (is) jelent!

Létezik *mērosz* meg *mēra* is – mint a magyar táncairól híres falu – a klasszikus görögben, de csak(is) a 'comb' meg még több comb, azaz 'combok' jelentésben! Tehát a *teloméra* például 'végcombok' jelentésben élhetne, de értelmetlenül ugyan minek is élne? Csakis *telomerosz*, azaz 'végrész' alakban van értelme, hiszen *telosz* (τέλος) maga a 'vég', maga a 'cél', az 'eredmény', a 'beteljesülés' (7). (A Τηλος, azaz Tēlosz meg a szép kopár hellén sziget a Tucat-szigetek között.)

A *mērosz* (ó *μηρός*, -oü) 'comb', többes számában *mēra* (τά *μηρα*) óhellén (görög) szó jelentése főleg 'combok', az *Iliász*ban 'combkoncok', 'combcsontok', de például HÉRODOTOSZ 'combizmok', ΧΕΝΟΡΗΘΝ pedig *mēriaiaj* (μηριαία) alakban 'combok' jelentésben említi (7). Ez a mai bonctanban következtelenül, de egyáltalán nem használatos szó (a hosszú étájával) nem keverendő az orvoslásban széltében-hosszában emlegetett *mērosz* (μέρος) szóval, amely (rövid) epszilonnal íratik eredeti-jében, jelentésében pedig 'rész' vagy 'darab'. (Még a hangsúlyuk is máshová esik.)

Bizony zavarba ejtő, merthogy a „mer” magyarul már amúgy is több dolgot jelent – azaz hogy mer sok mindent jelenteni – kérdő, azazhogy válaszoló modorban, de még kijelentőben is jelent legalább kétfélet már, mer' aki mer, az akár mer(het) is, például levest... De akár az óhellén nyelvi forrásból is merhet meg meríthet!

Miért is kellene a magyarban a „mer”-nek még egy negyedik jelentés? A „mer” szócska az idegen átvételekben pedig még további gubancokat is okozhat...

HONNAN MERHETÜNK „-MER”-(ÉSZ)KEDNI?

Amennyiben klasszikus (hellén) alapokon használjuk a klasszikus hellén (görög) kifejezéseket és azok származékait, úgy – művelt emberhez – semmiképp nem illendő az angolt másolnunk (például) olyan esetekben, ahol az angol kiejtés a képessége határához ér. Ez pedig igen gyakran megesik... A kelleténél sokkal gyakrabban! Hellént vagy ha jobban tesszik latinkodón, „görög”-öt („graecus”-t) csakis az ősforrásából érdemes merítenünk, nem a németből vagy az angolból.

No persze, mai magyar görögoktatásunk is a padlón van már régen. (Sőt, már ott sincsen... Onnan is föl-, illetve lemosták a kommunisták.) A *Légy jó mindhalálígból* rémlő korszellem, amikor a (tanórák) szünet(ei)ben a folyosón csakis latinul, esetleg (ó)görögül beszélhetett a diák, ma már nem is múlt, de csaknem képtelenség. Természetesen nem a ragozások bemagolását, a deklinációk biflázását sírom vissza. Nyelvet csakis természetesen, szövegek szerint érdemes tanulni. De ha egy modern korban a tudományos nyelvezetünk alapja a görög, akkor mégiscsak kell(ene) vele kissé korszerű(bb) en foglalkoznunk... Kezdjük is talán önvizsgálattal! Aho-gyan Delphoiban alapparancsként hangzott: **γνώθι σεαυτόν** [ejtsd: *gnóthi szeautón*], azaz: *ismerd meg (ön)magad(at)!*

VEGYTANI „-MER”-EK MEG VEGYI MERÉSZKEDÉSEK

A vegytanban, különösen a szerves vegytanban, vagyis az élő szervezetek vegytanában (orvostudományunk egyik alapjában) egészen gyakori az építőrészekből sokszorosított/sokszorosodott óriási szerkezet. Így az élet meg a vegy tudósai az élőben „-mer”-ezni is gyakran mernek...

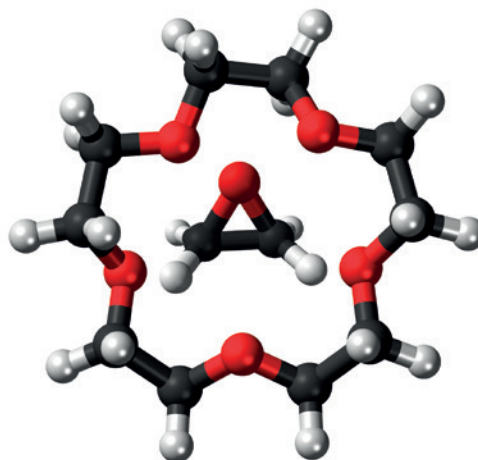
A kis építővegyületeket, a *monomereket*, az *alpakat*(részeket) összeillesztve áll elő a végső nagy szerkezet. Úgy szólván az alkatrészek soros vagy bonyolultabb kapcsolásával épülhetnek föl a nagyobbacska *néhányrész(ű)ek*, az *oligomerek*, majd a valóban nagy *sokrész(ű)ek*, hellénkedőn a *polimerek*. Ezeket a nagyon mű(vi ki)fejezéseket magyarba ültetni is bonyodalmas és kínzó kötelesség.

Monomerből polümer... Megtörténik ez évmilliárdok óta minden élőben, de az ember maga is kókányolgat már, csibészkedik újabb sokrészű szerkezetek létrehozásával immár a föld csaknem minden pontján, veszélyeztetve mindannyiunk egészségét. Nem a kísérletezgetés, nem a föltalálás az embertelen, hanem **Mammón** (αἰμιμαμωνᾶ) démoni hajszolata, a mű-anyagok lidércce növekvő **haszonvágya**, amelyben a mindenre elvetemültek a pénzt, a vagyont, a tékozlást imádják **az élet valódi kincsei** – a természetes sokrész(ű)ek – **helyett**.

HOGYAN ÉS HÁNYAN MERNEK A „MER”-EK RÉSZEK LENNI?

Gyakran hallani mono-, di-, oligo- és polimérekéről, telomérékről, meg egyéb nem létező részekről, hiszen ezek nem (ezek sem) „-mér”-ek, hanem természetesen „-mer”-ek, amiért itt is szólni merek!

Az **oligosz** (ὀλίγος, -η, -ον) jelentése 'kevés, csekély (számú)', a **polüsz** (πολύς) jelentése pedig már 'sok' is. Ezek igen bizonytalan fogalmak, de a **monomer** bizonyosan egy, a **dimer** kettő (például cellobióz), a **trimer** három, a **tetramer** négy, a **pentamer** meg öt görög (alkat)részből áll.

Körnehányrész (küklikosz oligomer), szabatosan: pentadekamer bájos bokrétája, és benne alapeleme

A rendkívül termékeny tudós, az izomerek névadója és buzgó kutatója, a svéd (JÖNS) JACOB BERZELIUS báró – a vegytan egyik atyja – alkotta a **polümer** fogalmat még 1832-ben, először selypes svédessé hangzással *polymeriska* alakban (3a), majd 1833-ban használta először a(z) angolkodó *polymeric* alakot (4).

A „MER”-EK, MEG A MERÉSZKEDÉSEK GÖRÖGÜL MEG MAGYARUL...

Létezhet a művelt magyarban a nemzetközi nómenklatúrából beszivárgó *mono-*, *di-*, *tri-* és *oligomer*, de a pongyola *polimer* már egy félreérthető szókorcs, azaz hogy félreérthetetlen vad nyugati barbárság, amely már 2500 éve is minősített antihellénizmus lett volna. Hiszen a hellénben (görögben) *poli-* legfeljebb 'város' jelentésű előtag lehet a *polisz* (πόλις)

JÖNS JACOB BERZELIUS báró az „isomer” és a „polymer” fogalmak alkotója

révén – miként a politika meg a policia szavakban is –, míg a 'sok' jelentésű előtag csakis *polü-* lehet, rövid „ü”-vel, mert hogy a *polüsz* (πολύς) a 'sok'. Az európai nyelvek többségével szemben, a hellén műveltséghez illendően, a mi magyar anyanyelvünkben ez remekül ki is ejthető! Nem hiába vagyunk Héraklész szépunokái – HÉRODOTOSZ fekete-tengeri görögöktől merített mondái folytán – a szittyák, azazhogy legszilajabb-legijásabb fia, Szküthész (Σκῦθης) meg ivadéka, a szküthák örökén... (8). E végről egyébiránt a szpártaiak unokatestvérei is vagyunk...

Szegény latinok és a legtöbb európai nyelv ma nem (ma sem) képes kiejteni a klasszikus hellén (görög) „ü”-t. De mi bizony igen! Mindennapi gyakorlattá illene hát tenni, hogy magyar ember a latin (ított) szövegben előforduló „y”-okat, azaz üpszilonokat tisztességgel, klasszikusan (ógörögmód) „ü”-nek ejti, és minden gondolatában annak is érzi. Merthogy az „i”-től megkülönböztetett latin „y”, az üpszilon öröksége, a (klasszikus) hellénben (görögben) mindenkoron „ü”-t jelentett és „ü”-nek ejtetett, hiszen bizony egy (volt) a magyar „ü”-vel!

No de lássuk hát a **polimereket**! Ezeknek a többrészes vagy sokrészeseknek a magyarba (való át)ültetése igen bajos. Nehezen magyarítható egy ilyen vegyes, tarka vegytársaság. Magam a láncszerűen építettek (például cellulóz, gumi, PE[T], PVC) (*gór*)*láncany(ag)*oknak, esetleg létraszerű hasonlattal, az ősi(bb) szó gyökével (*gór*)*lajtorjany(ag)*oknak (DNS), a térben terjeszkedőket (például lignin, bakelit) (*gór*)*háll(ó)any(ag)*oknak nevezném. Az építő **monomerre** legjobb

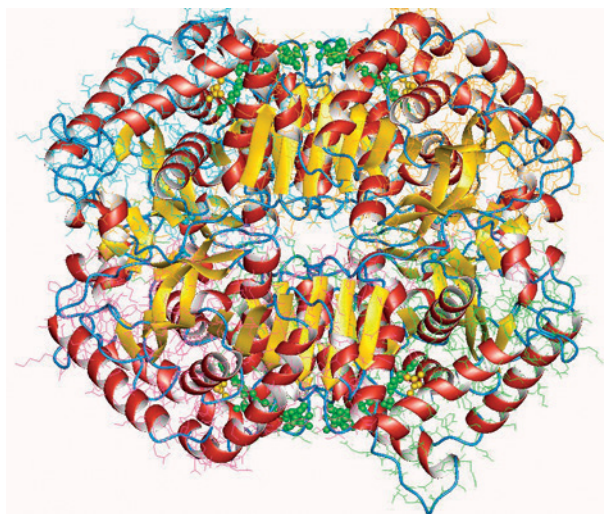
szó a máshonnan jól ismert *alkatrész* nyomán a *vegyalkatrész*, vagy akár egy kis szójátékkal különbözve *alkotrész* vagy *alkorész*, esetleg akár (*vegy*)*alkirész* (Sz.).

MINDENT ELŐNTŐ SOKRÉSZEK – A POLIMEREK

Mit mernek a mindent előntő sokrészesek, a polimerek?

Az **oligomerek** a *néhányrész(ü)ek*, majd a valóban nagy sokrészes(ü)ek, a **polimerek** akár ezres nagyságrendű összetevőből is állhatnak, magyarázva mint *ezrerész(ü)ek*, *ezrirész(ü)ek* (Sz.).

Az élő anyag alapja is sok ilyen *sok(ezri)rész(ü)*: az örök(itő) anyagtól kezdve, az aminosavakból gom(b)olyodó fehérjék, vagy akár a májbeli csihertárunk (hellénkedőn energiartárunk), a keményítő is az.

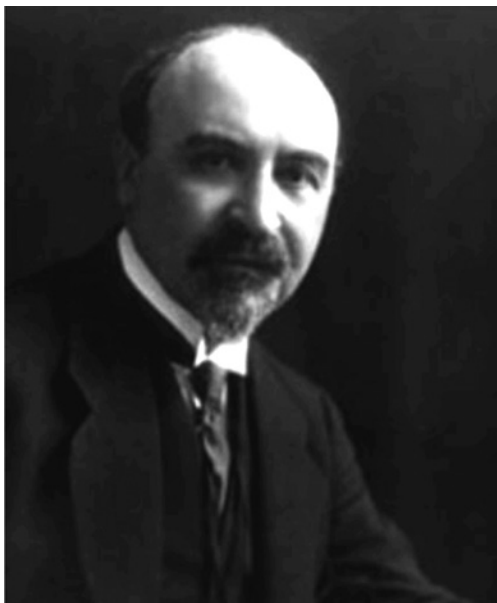
Az emberi tejsav-dehidrogenáz (LDH) tisztán látszó tetramer (négyrészes) szerkezete

Kevesen gondolnak, de az emberiség öltözködésének alapja is a sokrészes(ü)ekben öltött alakot: a len, a gyapot, de még az állati gyapjú anyaga is mind ilyenek. Sőt az alvadékony „tejet könnyező” gumifa (*Hevea brasiliensis*) csorgaléka is ilyen – **elasztomer**, azaz ruganyos polimer, a *ruganyag* –, amely játszi áldással látta el labdázgató (ulamázó [12] meg poktapokozó [5]) olmék, tolték, azték, maja eleinket, akik már vízhatlan ruhát is csináltak e ruganyos sokrészes(ü)ből.

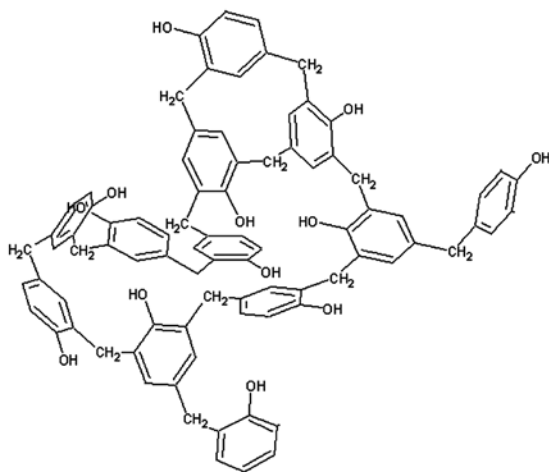
Földünkön a leggyakoribb polimer a cukrokból, azaz *édelemekből* (Sz.) fölépülő **cellulóz**, hajdan magyarul a *sejtkeménye*. A növények építőanyaga a latin *cellula* – mint 'növényi sejt' – nevéből ered. Majd a második leggyakoribb a bonyolult(abb) szerkezetű, kemény **lignin**, amely a fák építőanyaga. Neve a 'fa' jelentésű latin *lignum* szóból fakad. A lignin fogalmat ezen anyag leírója, AUGUSTIN PYRAME

DE CANDOLLE svájci növényész alkotta és említette először 1813-ban (6).

A legelső mesterségesen előállított polimer a **bakelit** volt, amelyet 1907-ben szabadalmazott szerénytelen földalója, LEO HENDRIK BAEKELAND, aki találmányát a saját nevéből eredően keresztelte el (2).

LEO HENDRIK BAEKELAND (1863–1944)

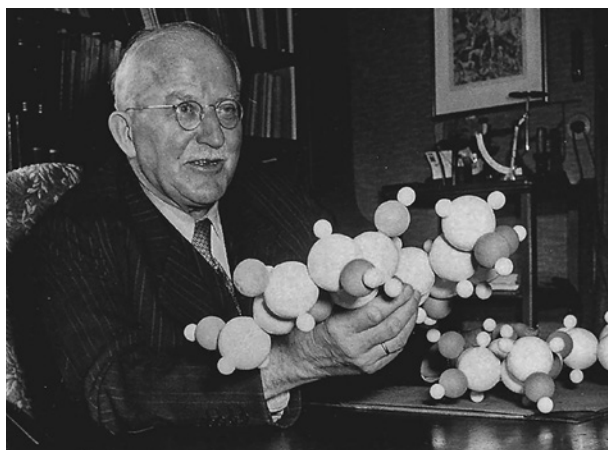

A bakelit, amely ma is a legjobb villamos szigetelőanyag lenne, ha nem cserélnék le Mammóni-betegesen az olcsóbb, de olvadékonyabb műanyagokra

A bakelit – angolkodón béjkölájt – talán kicsit hivalkodó név, de biztosan könnyebben kimondható, mint a szerkezetét híven leíró „tudományos” polyoxy-benzylmethylen-glycol-anhydrid (ejtsd: polüoxü-benzülmethülen-glükol-anhüdríd). (Bár akinek nem tetszik írásom hazafiasan határtalan őszin-

tesége, az biztosan talál majd ellenérvet szophisztikusan erre is.)

HERMANN STAUDINGER német vegyész *Über Polymerisation*, azaz a polümerzésről való írása 1920-ban nyitott új világot anyagi kultúránkban (13). 1953-ban Nobel-díjat is kapott a sokrészüekért. Bár e fogalmat Berzelius alkotta, de ebben az új értelmében világhírűvé bizonyosan ő, Staudinger tette. Érdekesség, hogy a polümer jelentése száz év alatt olyan távolra bitangolt, hogy Staudinger már 1922-re szükségesnek érezte egy új fogalom, a *macromolecula* bevezetését is az ezernél nagyobb atomszámú vegyületekre. Mára már e két fogalom természetesen és csaknem következetesen külön is vált (9).

HERMANN STAUDINGER (1881–1965)

A májból előállított, véralvadás elleni szer, a **héparin** is polümer, méghozzá kénezett polüsacharid (polysacharid), magyarítva (kén)sokcukrongy, (kén)tömcukrongy vagy gór(kén)cukrongy (Sz.). Bár a (római) latinban a 'máj' eredetileg *iecur* vagy *iocur*, ezt azonban a tudományos nyelvezet nem használja. A héparin a hellén *hépar* (ἥπαρ) 'máj' szóból epedő latin *hēpar* alakból termett, amely természetesen hosszú „é”-vel (étával) ejtett alapszó, csak a fogalmat alkotó angolok, HOWELL és HOLT (11) nem érezték e finom különbséget, minthogy mindkettő angol volt. De rajtuk, azazhogy az ő tudatlanságukon átlépve mi ejthetjük klasszikusan, természetesen és helyesen is, „é”-vel. A természetes héparin kisebb méretű művi utódai, a *parinok* (Sz.) ma világszerte használatosak. A koronás világhüszteria ápoljtjai-gyógyultjai nyomán is elhíresült véralvadásgátló szer, az *enoxaparin* is ilyen „sokrészü” (kéncukrany[gy]os) óriásvegyület.

Használatának legfőbb érve, hogy a vuhani művius gyakran tüdő(v)érrög (pulmonaris embolia) képz(öd)ésével öl; ezt védi ki az enoxaparin (hozzá)adása, amellyel kevésbé alvadékony a vér, így vérzékenyebb, azaz „folyékonyabb” az ér.

De túl minden természetesen, egyre inkább mesterségesen vannak ma már olyan lombos szerkezetű vegyek (Sz.), amelyek már a merész képzeletet is fölülmúlják: ezek a **dendrimerek**, a *dendrites polimerek*.

Nem volna találó tükörfordítani a nevüket így inkább csak *lombvegyületek* vagy *lombsokrészt(ü)ek* lehetnek. Itt kezdődik a szupramolekuláris **kémia** – már lefordítani is szédületes, talán görvegytan, de ez sem az igazi, hiszen már „vegy” szavunk is kimarjult a tudománya legelején...

Vannak viszont más merek is, amelyekről még írni merek:

ISZOMEREK, HAJDAN EGYDEDEK

Az *izomerek* az izomhoz, illetve onnan (el)vezető erek. Ezek az erek ezen írásnak nem lehetnek tárgyai, csak a hellén-helyesen írott-ejtett **iszomerek** (iszo-merek), amelyeket gyakronta tévedésből „izomerek”-ként ejtenek. Ez azért is különös, mert az újlatin nyelvekben, az olaszban és a spanyolban is „sz”-szel ejtik, de még a hangtorzításban bajnok angol is a kezdő „i” betű ’áj’ hangként (való) ejtése után bizony hagyományos „sz”-szel ejti (ájzsömer, pongyolában ájszömö). A nemzetközi világhoz ebben bizony már iszomerizálódni illene! Erre viszont, félre iszony, bizony iszom! Emlékezetesen (mnémotechnikusan): Iszom erre!

A görög szóösszetétel, az **ισόμερος**, azaz **iszomerosz** az ’egyenlő’ jelentésű *ίσοσ* (*iszosz*) és a fennen taglalt, ’rész’ jelentésű *μέρος* (*merosz*) összevonása, BERZELIUS báró úr teremtménye. Az angolok persze még ezt is képesek voltak ang(o)lítani a néma (mert fölösleges „e”-re végződő) *isomere* óalakban (archaikusan), majd utóbb korszerűsítették (modernizálták) a nemzetközi *isomer* alak(já)ra (lásd a Wiktionary „isomer” címszavát).

Nemrégén Bősze Péter tanár úr hívta föl a figyelmemet az iszomerek hajdan megfelelő magyar *egyded(ek)* (helyesebben *egydedek*) alakjára. Az iszomerek nevezéktanával – szerkezeti összetettségére való tekintettel – külön tanulmányban foglalkozom: *Iszomerek – metamerek, rotamerek, enantiomerek meg tautomerek – azaz: Sokszerű egydedek* című dolgozatomban.

Csak ízelítőül említem, hogy KAZAY ENDRE *Gyógyszerész Lexiconjában* (10) még metamerekként taglalja azon szerkezeti izomereket, amelyekben a gyökök más alkátúak is; az azonos gyököket a lánc más sorszámú tagján viselő szerkezeti izomerektől, a „helyzeti isomerek”-től és a sztereoizomerektől is elkülönítendő (ő még „isomerek”-ként emlegette őket.)

MIT „MER”-HET EGY SZERV VAGY ÉPP EGY TEST-RÉSZ?

Anatómiai és orvosi nómenklatúránk igen rendszertelen a „mer”-észkedések fölbukkanásában. Ezek a „mer”-ek persze nem keverendők a vegytani (kémiai) „mer”-ekkel! Különböznek tőlük nagyságrend(ny)i méretekkel...

Egy kis ízelítő ábécérendben:

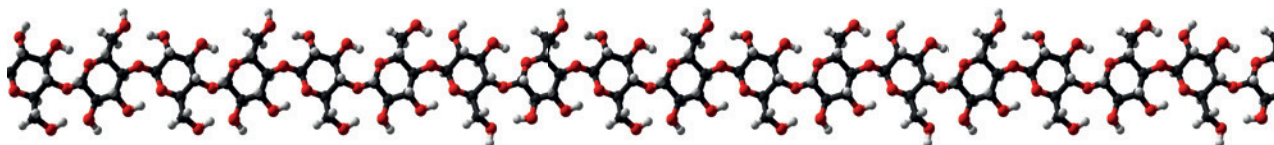
adenomera görög szó, két remek rövid „e”-vel ejtve; jelentése *mirigyince*, *mirigyenc*, *miringy*, *mir(i)gyengy*, *mirigy rész*, *mirigyrekesz* (Sz.); azaz ’mirigyszerkezeti egység’. E klasszikus szóörökség forrása PLUTARKHOSZ (Πλούταρχος): *adenōdēs* (*ἀδενώδης*, -es, ejtsd: adenódész) ’mirigyszerű’.

merokrín görög (ejtsd: merokrín): mirigysejt-elválasztási forma, amelyben a váladékszempcsék kiürülése a sejt kocsonyájának, azaz szulcájának (prótoplaszmájának) vesztesége nélkül történik (*μέρος merosz*: ’darab’, ’rész’; *κρίνω krínó*, *krínein*: ’kiválaszt’, ’szétválaszt’, ’elválaszt’).

merulatió, -nis f. görög-latin (ejtsd: merulatió, pongyolatinkodón: meruláció): ’oszlás, osztódás’. A görög *merosz* (*μέρος*), azaz ’rész, darab’ latin képzővel toldva. Szó szerint ’részekre tagolódás, részlődés’ vagy ’darabolódás’, azaz ’aprózódás’ (Sz.). A megtermékenyített anyai petesejt aprózódása... (14)

Mégis... Mér’ mernek a „-mer”-ek „-mér”-ek lenni még?

A hályogkovácsok bátorságával harsogó kis és nagy doktorok teszik ma is természetessé ezt a nyelvi barbarizmust, amelyre semmi szüksége a kisdiaáktól a tanszékvezetőig senkinek, sehol, semmikor... Itt az idő! Törjünk át a hallgatás falát! A hellén jövevény „-mer”-ek védelmében szót emelni bármikor merek. Rám bizton számíthatnak. De most vár az ebéd, így hamarosan már a meleg levesből is merek...

Diszítósorunk a föld (még) leggyakoribb (természetes) polimere, a (növényi) sejtkevénye

IRODALOM

1. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III.* Budapest, Akadémiai Kiadó 1967–70.
2. Amato, Ivan *Leo Baekeland* Time 1999. márc. 29.
3. Berzelius, Jöns Jakob *Isomeri, dess distinktion från dermed analoga förhållanden* Årsberättelse om Framstegen i Fysik och Kemi 1832:65–70, „polymeriska” szó: 66(a).
4. Berzelius, Jöns Jakob *Isomerie, Unterscheidung von damit analogen Verhältnissen (Isomeric, distinction from relations analogous to it)* Jahres-Bericht über die Fortschritte der physischen Wissenschaften 1833;12:63–67.
5. Blomster, Jeffrey P. és Salazar Chávez, Victor E. *Origins of the Mesoamerican ballgame: Earliest ballcourt from the highlands found at Etlatongo, Oaxaca, Mexico* Science Advances 2020;6(11) (Hozzáférés: 2020. márc. 20.)
6. Candolle, Augustin Pyramus de *Theorie Elementaire de la Botanique ou Exposition des Principes de la Classification Naturelle et de l'Art de Decrire et d'Etudier les Vegetaux* Paris, Deterville 1813:417.
7. Györkössy Alajos, Kapitánffy István, Tegye Imre *Ógörög–magyar nagyszótár* Budapest, Akadémiai Kiadó 1993.
8. Hérodotosz *Hisztóriaj (Ἱστορίαι) – Történelem*, íródott ióni(ai) dialektusban i. e. 430 táján.
9. Jensen, William B. *Ask the Historian: The origin of the polymer concept* J Chem Edu 2008;85(5):624–5. DOI:10.1021/ed085p624. (Hozzáférés: 2013. március 4.)
10. Kazay Endre *Gyógyszerész Lexicon* Nagybánya 1900.
11. Knoll József *Gyógyszertan* Budapest, Medicina Könyvkiadó 1983:238.
12. Schwartz, Jeremy *Indigenous groups keep ancient sports alive in Mexico* Austin American-Statesman 2008. dec. 19. (Nem található hivatkozás!)
13. Staudinger, Hermann *Über Polymerisation* Berichte der Deutschen Chemischen Gesellschaft (A and B Series). 1920;53(6):1073–85. DOI: 10.1002/cber.19200530627.
14. Szabó László *Bonctan-szótár* (digitális kézirat/gépirat).
15. Szabó László *Szabó-szótár* (digitális kézirat/gépirat).

Keszler Borbála

A nyelvújításról

A NYELVÚJÍTÁS ELŐZMÉNYEI

Igazán csupán a XVIII. század közepe táján vált világossá, hogy a tudományok művelése és terjesztése, valamint a szellemi élet fellendülése csak akkor remélhető, és akkor válik a nemzet felemelkedésének eszközévé, ha mindez anyanyelven történik. Ez az időszak már a nyelvújítás előzményének tekinthető. Több olyan mű is megjelent, amely a szaktudás anyanyelvi terjesztését segítette, így:

- Maróthy György *Arithmetikája* (1743),
- Kováts János *Hadi exercitiiuma* (1743),
- Bertalanfi Pálnak *A világnak rövid ismerete* (1757),
- Molnár Jánosnak *A régi jeles épületek* (1760), valamint *A fizikának eleji* (1777) című munkája,
- s nem utolsósorban Miskóltzy Ferentz *Manuale chirurgicum* (1742) című orvosi könyve.

Miskóltzy már a nyelvújítás előhírnöke volt. Könyvét már nem a nagyközönségnek, hanem a sebésztanulóknak írta. Érdeme az, hogy

„pártját fogta a megrekedt, lenézett magyar nyelvnek, melyen a tudósok még mindig nem akartak beszélni – megmutatta vele a kételkedőknek, hogy ez a nyelv alkalmas mindenre [...], alkalmas a komoly tudományokra” (Fekete Lajos 1874:657).

A TUDATOS NYELVÚJÍTÁS

A tudatos nyelvújítás, a szaknyelvek művelése a XVIII. század hetvenes éveitől, a felvilágosodás kezdetétől (Beszenyei fellépésétől) vált mozgalommá, amelyben Kazinczy vezetésével a haladó írók és szakírók legjelentősebb képviselői is részt vettek, részben új szavak alkotásával, részben elméleti fejtegetésekkel, szópályázatok kiírásával, vitákkal, módszerek ajánlásával és elvetésével.

A nyelvújítás a reformkorban lépett akadémiai szakaszába. Megalakult a Magyar Tudós Társaság, s megalakulásától fogva magára vállalta a szaknyelvek magyarosításának a feladatát. A Magyar Tudós Társaság eredeti és fő célja ugyanis a tudományoknak magyar nyelven való megszólaltatása volt. – A Magyar Tudós Társaság tüzetes programot dolgozott ki szakszótárak szerkesztésére. A szak- és műszótárak összeállítása a szakbizottságok kötelessége volt. A gyűjtési utasításokat Vörösmarty Mihály és Toldy Ferenc fogalmazta meg.

Ettől az időtől kezdve az orvosi könyvek és a lassan meginduló folyóiratok nagy része már a tudományt szolgálták, és főként orvosoknak és orvostanhallgatóknak szóltak.